

УДК 35.073.6

Дорош М.М., фахівець деканату ©
Національний університет «Львівська політехніка»
Навчально-науковий інститут права та психології

РОЗВИТОК МИТНОЇ СПРАВИ В УРСР (1917-1991 РР.)

Протягом віків митниця була і залишається одним з найсуттєвіших факторів державності і незалежності країни, яскравим свідомством владного і фінансового суверенітету.

Ключові слова: митні органи, митна справа, Митно-тарифний Комітет, Митний кодекс СРСР, Митний статут, Головне митне управління, Президія ЦВК СРСР.

Постановка проблеми. Митна справа завжди займала одне з головних місць як у нашій державі так і поза її межами. Оскільки Україна відносно молода держава, яка перебуває у постійному розвитку, вважається доцільним ознайомлення та вивчення розвитку й ведення митної справи в УРСР.

Багато сучасних суспільних явищ мають витоки у сивій давнині. Знайомство, а тим більше вивчення національної спадщини допомагає оцінити рівень розвитку цих явищ на основі історичного підходу, зробити висновок щодо суттєвості наявних теоретичних, правових, організаційних, у тому числі і законодавчих проблем митної справи і митної політики суверенної України.

Аналіз останніх досліджень. Для останнього десятиліття характерним є підвищення інтересу дослідників до історії митної справи. У працях українських і російських учених розглядаються питання становлення основ митної справи за давніх часів, на території Київської Русі, розвитку митного законодавства в Російській імперії, функціонування радянської митної системи. Серед українських учених, які нині розробляють проблему історичного розвитку митної справи в Україні варто назвати Л.В. Деркача, С.В. Ківалова, А.В. Кольбенка, А.П. Павлова, К.К. Сандровського.

Мета статті полягає в визначенні та поглибленні історико-правових знань щодо формування митної справи України з 1917 р. до 1991 р.

Виклад основного матеріалу. Успішний розвиток будь-якої держави значною мірою залежить від уміння організувати захист її економічних інтересів. Одним із важливих способів захисту інтересів держави є правильно організована і чітко налагоджена митна справа, в межах якої встановлюється порядок переміщення через митний кордон товарів та інших предметів, митне регулювання, пов'язане з установами мит та митних зборів, процедури митного контролю, використовуються інші засоби проведення в життя митної політики.

Окреслюючи історичний шлях українських митників, необхідно відзначити позитивний досвід і професійну майстерність, яких вони набули в умовах колишнього Союзу РСР.

Суспільно-політичні події, що відбувалися на українських землях і були пов'язані з різними окупаційними режимами, вносили свої зміни в митну справу, термінологію, але головне – що за будь-якої влади митна справа існувала. Кожний тимчасовий володар української землі проводив свою митну політику, бо це завжди було перспективним методом поповнення державної скарбниці.

Історія митної справи є складовою історичного розвитку українського державотворення і як атрибут суверенітету розкриває складний шлях боротьби українського народу за самовизначення і ствердження держави.

Виникнення і розвиток радянських митних органів безпосередньо пов'язані з жовтневим переворотом 1917 р. в Росії. До жовтня 1917 року митна справа в Росії здійснювалась Департаментом митних зборів на підставі Статуту 1910 р.

14 грудня 1924 р. Президія ЦВК СРСР затвердила перший радянський кодифікований документ з митної справи – Митний статут СРСР, який складався із шести розділів і 283 статей.

За цим статутом управління митною справою належало Народному комісаріату зовнішньої торгівлі СРСР через Головне митне управління, що входило до його складу та інші установи, а також через митно-тарифний комітет, який знаходився при Наркоматі зовнішньої торгівлі СРСР [1, с. 96].

Митний статут 1924 р. встановив складну чотирьохланкову систему управління митною справою:

- ✓ Народний комісаріат зовнішньої торгівлі СРСР;
- ✓ Головне митне управління – уповноважені Наркомату зовнішньої торгівлі;
- ✓ відділення Головного митного управління;
- ✓ районні митні інспекторські управління – митниці та митні пости.

Однак на практиці існувала і трьохланкова система управління митницями.

Перехід на початку 20-х років до нової економічної політики України реанімував втрачені функції митних органів і зумовив інтенсивний структурний розвиток митної системи. Саме з 1922 по 1928 рр. формувалася складна, багатоступінчата система управління митною справою, адекватна тим різноманітним завданням і функціям, які виконували митні установи того часу.

19 грудня 1928 року ухвалою ЦВК і СНК СРСР був затверджений Митний кодекс СРСР, що проіснував з деякими змінами майже 36 років [4, с.1].

Управління митною справою на всій території СРСР, як і за митним статутом 1924 р., належало Народному комісаріату зовнішньої торгівлі СРСР, який здійснював це повноваження через Головне митне управління, що входив до його складу.

На рубежі 20-х-30х років поглибилася тенденція до повороту від економічної до командно-адміністративної моделі керування всіма сферами громадського життя. У митній справі це проявилось в прийнятті нового (четвертого) радянського митного тарифу 1930 року. Спостерігався перехід від економічної моделі управління до адміністративно-командної. Це вплинуло і на митно-тарифні відносини. В цей час різко зменшилось число учасників зовнішньо-торгівельних зв'язків, а митна справа перестала відігравати важливу роль в регулюванні експортно-імпортних операцій.

Указом Президії Верховного Совета СРСР від 5 травня 1964 року був затверджений Митний кодекс СРСР.

У новому митному тарифі СРСР враховувалися зміни, що відбулися в практиці світової торгівлі, а також нові взаємовідносини між країнами - учасниками РЕВ.

Поняття "мити" фактично підмінялось поняттям "митні прибутки", так як імпортер, перераховував у бюджет не мито, а різницю вартості товару на внутрішньому і зовнішньому ринках.

Митний кодекс СРСР 1964 року підтвердив, що управління митною справою в СРСР відноситься до відання Міністерства зовнішньої торгівлі і застосовується через Головне митне управління що входить до нього.

Незважаючи навіть на саме різке зменшення кількості статей кодексу в порівнянні з кодексом 1928 р. Митний кодекс 1964 року став основою для організації митних органів в СРСР, а також заклав основи післявоєнної розбудови митної справи СРСР.

Стає очевидним, що в умовах централізації державної влади і суверенітету союзних республік та монополії зовнішньої торгівлі питанням митної справи в СРСР приділялась другорядна роль.

Постановою Ради Міністрів СРСР від 27 квітня 1981 р. був затверджений новий митний тариф СРСР [2, с. 101].

Статус митниць і митних постів визначався Положенням про митниці і митні пости, яке було затверджене наказом ГМУ при Міністерстві зовнішньої торгівлі СРСР від 9 вересня 1982 р.

З 1985 року змінюється загальний вектор розвитку держави. Посилюється роль економічних важелів регулювання економікою. Деякі зміни у системі митних органів СРСР відбулися в період так званої "перебудови". Зокрема, 12 лютого 1986 р. Головне митне управління Міністерства зовнішньої торгівлі СРСР було перетворене в Головне управління державного митного контролю при Раді Міністрів СРСР, отже, створювався самостійний центральний орган державного управління, який набув статусу союзного відомства. Було прийнято в цей час ряд правових документів, які регламентували роботу митних органів, а саме Положення про Головне Управління державного митного контролю при Раді Міністрів СРСР, Інструкцію про порядок підготовки V нормативних актів Головного управління державного митного контролю при Раді Міністрів СРСР.

У період з 1986 по 1991 р. відбувався організаційно-правовий розвиток митної системи. Був закріплений відхід від принципу державної монополії зовнішньої торгівлі. Разом з тим, новий механізм регулювання зовнішньоекономічних зв'язків не почав діяти. Була відсутня законодавча база для радикального реформування організації митної справи. Функції митних органів практично не змінилися.

Митна справа в Україні розвивалася водночас із становленням сучасної суверенної української держави. До 90-х років минулого століття єдиною митною територією була територія СРСР, а отже Україна не мала власної митної території, власного митного кордону, власного митного законодавства, власної митної системи. Змога їх мати з'явилася лише з прийняттям Верховною Радою Української РСР 16 липня 1990 р. Декларації про державний суверенітет України, якою проголошувалися принципи верховенства України на всій її території, недоторканності території в існуючих кордонах, неможливості її зміни та використання без згоди України.

Вже у грудні 1990 року Президія Верховної Ради УРСР вперше розглянула проект Закону про митну справу в Україні (постанова від 26 грудня 1990 р. № 601-ХІІ), а після його доопрацювання Верховна Рада УРСР схвалила поданий Радою Міністрів УРСР та Комісією Верховної Ради з питань економічної реформи і управління народним господарством проект Закону про митну справу у першому читанні (постанова від 25 квітня 1991 р. № 996-ХІІ). Водночас велася робота над проектами Митного кодексу та закону про митний тариф.

Корінним чином змінити проведення митної справи намагався Митний кодекс СРСР від 26 березня 1991 р. [3].

МК СРСР юридично закріпив структуру митних органів, яка вже сформувалась на той час: від митниць – через регіональні митні управління – до Митного комітету. Разом з цим кодекс не був повністю позбавлений адміністративно-командних елементів в управлінні митною справою. Митний комітет СРСР мав статус союзного відомства.

МК СРСР визначав принципи організації митної справи в СРСР з метою створення умов для формування ринкової економіки та зростання активності зовнішньоекономічної діяльності на основі єдності митної території, мит та митних зборів.

Стаття 1 “Митна справа” визначала: “Українська РСР як суверенна держава самостійно створює власну митну систему і здійснює митну справу. Митна справа є складовою частиною зовнішньополітичної і зовнішньоекономічної діяльності Української РСР”.

Самостійна митна справа була однією з важливих ознак розбудови незалежної держави. Завершенням цієї розбудови стало проголошення незалежності.

11 грудня 1991 року Указом № 1 Президента України було утворено Державний митний комітет України і призначено Ковалю Олексія Михайловича – першим Головою Державного митного комітету України.

12 грудня 1991 р. Верховна Рада України прийняла Постанову про створення Державного митного комітету України як центрального митного органу України та перший Митний кодекс України.

Висновки. Власне, варто зазначити, що за часів СРСР в Українській РСР митна справа самостійно практично не велася. Все було підпорядковано центральним виконавчим органам. Лише з лібералізацією зовнішньоекономічної діяльності та розширенням прав регіонів у цій сфері виникла потреба створити митні органи безпосередньо на місцях вироблення експортного товару.

Становлення та розвиток митної справи та митного права в Україні започатковано Декларацією про державний суверенітет України та Законом Української РСР «Про економічну самостійність Української РСР», де визначено засади економічної і самостійності та напрямки її реалізації.

Митна справа не є незмінною і перебуває у постійному розвитку. Тому з ускладненням завдання митної політики змінюються її пріоритети та засоби здійснення. У той же час стратегічно митна справа завжди спрямована на досягнення гуманітарних, політичних, економічних, фіскальних, правоохоронних і регулятивних завдань держави.

Україна самостійно визначає митну політику, створює власну митну систему, здійснює митне регулювання на своїй території, відповідно до вимог Митного Кодексу України, Законів України та міжнародних договорів.

Література

1. Марков Л.Н. Очерки по истории таможенной службы / Л.Н. Марков // Иркутск, 1987. – С. 96.
2. СП СССР. – 1981. – № 17. – ст. 101.
3. Известия. – 19 апреля 1991. – № 93.
4. СЗ СССР, 1929. – № 1. – С. 1.

Summary

For centuries custom has been one of the most essential factors of statehood and independence, striking evidence of the power and financial sovereignty.